

ART. 4. DOCHODZENIE WYKONANIA ZOBOWIĄZANIA NIEPIENIĘŻNEGO

- §1. W wypadku niewykonania zobowiązania niepieniężnego wierzyciel może domagać się spełnienia świadczenia, chyba że:**
- a) spełnienie świadczenia jest niemożliwe;**
  - b) spełnienie świadczenia jest nadmiernie utrudnione, a wierzyciel może uzyskać przedmiot świadczenia z innego źródła bez nadmiernych trudności;**
  - c) świadczenie ma ściśle osobisty charakter.**
- §2. Wyłączenie dopuszczalności dochodzenia wykonania zobowiązania niepieniężnego nie pozbawia wierzyciela możliwości skorzystania z innych uprawnień przysługujących w razie naruszenia zobowiązania.**
- §3. Jeżeli naruszenie zobowiązania polega na nienależyтым wykonaniu zobowiązania, wierzyciel może domagać się doprowadzenia świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem, w szczególności przez jego naprawę lub wymianę, chyba że zachodzą okoliczności określone w §1.**

A. Podstawy regulacji

A.1. Analiza prawnoporównawcza – źródła

A.1.1.

Prace zmierzające do harmonizacji prawa prywatnego w ramach Unii Europejskiej zwróciły uwagę na zasadniczą różnicę w podejściu do jednej z sankcji niewykonania zobowiązania, a mianowicie możliwości dochodzenia wykonania zobowiązania zgodnie z jego treścią (*specific performance, specific implement, Erfüllungsanspruch*). Jest to instrument, wobec którego dostępności *civil law* i *common law* wychodzą z dwóch przeciwstawnych punktów widzenia. W piśmiennictwie zwraca się jednak uwagę, że pomimo tej wydawałoby się radykalnej odmienności, systemy te – czy to w przypadku systemów *common law* poprzez wprowadzane wyjątki od zasady braku *specific performance*, czy to w przypadku systemów *civil law* poprzez praktykę niewykorzystywania roszczeń o wykonanie, zmierzają w tym samym kierunku

A.1.2. Prawo rzymskie

W systemie prawa rzymskiego organ jurysdykcyjny nie był upoważniony do wydania nakazu zmuszającego stronę do dostarczenia rzeczy lub zrobienia czegokolwiek innego zgodnego z warunkami kontraktu. Wszystkie skargi z kontraktu mogły być jedynie skargami o zapłatę pieniędzy. W przypadku gdy umowa zobowiązywała stronę do świadczenia innego niż pieniądze, można było jedynie udzielić skargi o odszkodowanie z powodu złamania umowy²⁹¹.

A.1.3. Systemy *civil law*

W systemach *civil law* roszczenie o wykonanie, które może być dochodzone i zasądzone, jest podstawową konsekwencją niewykonania zobowiązania. Przysługiwanie takiego roszczenia jest przez prawników z kręgu *civil law* uważane do tego stopnia za oczywiste, iż nawet – jak to przykładowo jest w prawie polskim – ustawy pomijają je milczeniem; zakłada się, że skoro komuś przysługuje roszczenie o określonej treści, to zasadniczo swojego prawa, w tym kształcie, może dochodzić przed sądem i uzyskać orzeczenie sądu nakazujące dłużnikowi zachowanie zgodne z treścią zobowiązania. Treść roszczenia (art. 354 k.c., podobnie § 241 BGB) jest utożsamiona z treścią przysługującego środka ochrony na wypadek niewykonania zobowiązania. W konsekwencji podnosi się, iż „wszelkiego rodzaju uprawnienia wierzyciela, składające się na całość wierzytelności jako prawa podmiotowego, mogą być realizowane w drodze przymusu. [...] Zastosowanie przymusu staje się zwłaszcza konieczne, gdy ze strony dłużnika nie następuje dobrowolne wykonanie zobowiązania, między innymi gdy dłużnik nie spełnia świadczenia.

---

²⁹¹ R. Zimmermann, *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford 1996, s. 770–772; D.J. Joubert, *General Principles of the Law of Contract*, Cape Town 1987, s. 224.

[...] W wyniku zastosowania przymusu państwowego wierzyciel powinien w zasadzie uzyskać to, co mu się od dłużnika należy, a zwłaszcza główne świadczenie. Gdy środki do uzyskania świadczenia w naturze (według treści zobowiązania) okażą się nieskuteczne, pozostanie mu: bądź to możliwość realizacji swych uprawnień przez tzw. wykonanie zastępcze, do czego musi upoważniać ustawa, bądź to możliwość dochodzenia odszkodowania w miejsce świadczenia²⁹².

W tych systemach sąd zasądza świadczenie zgodnie z jego treścią, a jeżeli jest to świadczenie, którego za dłużnika nikt nie może wykonać, to nacisk na dłużnika w celu jego wykonania (jego egzekucja) przebiega w systemie prawa polskiego poprzez nakładanie kolejnych grzywien, ewentualnie zastosowanie aresztu. Żądanie spełnienia świadczenia współistnieje obok możliwości dochodzenia ekwiwalentu pieniężnego tytułem odszkodowania. To wierzycielowi przysługuje wybór, w jaki sposób dłużnik może zwolnić się z zobowiązania.

A.1.4. Systemy *common law*

W systemach *common law* prawo do domagania się wykonania świadczenia niepieniężnego w naturze (realne wykonanie zobowiązania) co do zasady nie przysługuje. Stwierdzenie to oparte jest głównie na rozwiązaniach prawa angielskiego²⁹³. Należy jednak pamiętać, że istnieją systemy *common law*, które wychodzą od zasady *pacta sunt servanda*²⁹⁴, jakkolwiek szeroki zakres wyjątków od tej zasady zbliża je istotnie do systemu angielskiego, który to z kolei także w pewnych sytuacjach dopuszcza *specific performance*.

W przypadku gdy *specific performance* nie przysługuje, podstawowym środkiem (*the primary remedy*) na wypadek niewykonania zobowiązania jest odszkodowanie. Natomiast angielski system *equity*, w przypadku zaistnienia wyjątkowych, ściśle określonych okoliczności, pozwala na wydanie nakazu *specific performance*. Ujmując rzecz w największym uogólnieniu, szczególnymi okolicznościami, które w systemie *equity* pozwalają na wydanie nakazu *specific performance*, są sytuacje, gdy odszkodowanie ani inne sankcje niewykonania zobowiązania nie mogą zaspokoić interesu wierzyciela²⁹⁵. Od tej zasady istnieją także wyjątki, w szczególności w odniesieniu do żądania wykonania świadczeń o charakterze ściśle osobistym.

²⁹² Przykładowo na gruncie prawa polskiego zob. W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Sajfan, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2002, s. 57–59, 316.

²⁹³ G. Treitel, *The Law of Contract*, 12th ed., London 2007, s. 1100 i n.; Ch. Turner, *Contract Law*, London 2007, s. 486.

²⁹⁴ Przykładowo prawo szkockie, prawo RPA – zob. S. Eiselen, *Specific Performance and Special Damages* [w:] H.L. MacQueen, R. Zimmermann (red.), *European Contract Law. Scots and Southafrican Perspective*, Edinburgh LR 2006, s. 269.

²⁹⁵ G. Treitel, *The Law of contract*, 12th ed., London 2007, s. 1100 i n.; Ch. Turner, *Contract Law*, London 2007, s. 486; D.J. Joubert, *General Principles of the Law of Contract*, Cape Town 1987, s. 224; O. Lando, H. Beale (red.), *Principles of European Contract Law*, t. I, 2000, s. 395; H.L. MacQueen, J. Thomson, *Contract Law in Scotland*, Edinburgh 2000, § 6.6.

A.1.5. Konwencja wiedeńska o międzynarodowej sprzedaży towarów

O tym, jak trudne do pogodzenia okazały się przeciwstawne podejścia systemów *common law* i *civil law*, może świadczyć wynik prac nad Konwencją wiedeńską o międzynarodowej sprzedaży. Problem roszczenia o wykonanie był jedną z niewielu spornych kwestii, w zakresie których ostatecznie nie osiągnięto porozumienia²⁹⁶. Stąd CISG nie proponuje tutaj żadnego własnego rozwiązania, a jedynie w tym zakresie odsyła do regulacji *lex fori* (zob. art. 28 k.w.).

A.1.6. PECL

Roszczenie o wykonanie zobowiązania *in natura* zawarte jest w art. 9:101 i 9:102 PECL. Przepisy te wychodzą od zasady przyjmowanej w krajach *civil law*, a zatem przewidują, iż co do zasady takie roszczenie przysługuje wierzycielowi. Artykuł 9:102 (1) *in fine* wyraźnie obejmuje roszczeniem o wykonanie także żądanie doprowadzenia świadczenia do stanu zgodnego z umową, w przypadku gdy świadczenie zostało spełnione, lecz nienależyte.

Uwzględnione w PECL wyjątki od zasady *pacta sunt servanda* zmierzają natomiast w dużej mierze w kierunku uwzględnienia rozwiązań systemów *common law*. Jednak regulacja przyjęta przez PECL różni się od nich przede wszystkim obecnością zamkniętego katalogu wyłączeń *specific performance*. Nie ma tu miejsca na uznanie sędziowskie (oparte na zasadzie słuszności) co do zasądzenia lub odmowy zasądzenia takiego świadczenia. Pewnym uelastycznieniem jest wprowadzenie do przesłanek pojęcia „rozsądności” (użytego w różnych kontekstach: „rozsądne oczekiwanie”, „rozsądny termin”), którego wypełnienie treścią zależy w dużej mierze od oceny sędziowskiej.

Przepisy różnicują dopuszczalność żądania *specific performance* w przypadku zobowiązań pieniężnych i niepieniężnych. W niektórych systemach *common law* zobowiązania te traktowane są tak samo (roszczenie o wykonanie zależy w równym stopniu od sędziowskiej oceny szeroko zakreślonego pojęcia „nadmiernych trudności” występujących na wypadek zarządzenia wykonania pierwotnej treści zobowiązania – zob. przykładowo rozwiązania prawa RPA²⁹⁷), natomiast ujęcie PECL zbliża się pod tym względem do rozwiązań prawa angielskiego i szkockiego, które różnicują dostępność *specific performance* w zależności od pieniężnego lub niepieniężnego przedmiotu zobowiązania.

Roszczenie o wykonanie zobowiązania niepieniężnego nie przysługuje po pierwsze, jeżeli świadczenie jest niemożliwe. Ta przesłanka zresztą nie budzi wątpliwości na gruncie każdego systemu prawnego. Komentatorzy PECL sugerują, iż zachodzi ona zarówno w wypadku niemożliwości subiektywnej, jak i obiektywnej²⁹⁸. Zatem w przypadku dwukrotnej sprzedaży rzeczy

²⁹⁶ U. Hubert [w:] P. Schlechtriem, *Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods*, Oxford 1998, komentarz do art. 28, uw. 5–200.

²⁹⁷ S. Eiselen, *Specific...*, s. 269

²⁹⁸ PECL, I, s. 396.

oznaczonej co do tożsamości i jej wydania jednemu z nabywców (np. drugiemu), w stosunku do pierwszego kupującego żądającego wydania mu rzeczy sprzedawca mógłby się – według tych rozwiązań – powołać na niemożliwość świadczenia. Kwestia niemożliwości gospodarczej podpada już pod drugie ograniczenie *specific performance*, zawarte w art. 9:102 (b). Zgodnie z nim, roszczenie o świadczenie jest wyłączone, gdy zaistnieją takie szczególne okoliczności²⁹⁹, iż wykonanie zobowiązania wymagałoby od dłużnika nierozsądnie znacznego wysiłku lub wydatków. Przykładowo istniałaby możliwość odmowy wydobywania przedmiotu świadczenia z zatopionego statku, jeżeli koszty takiej operacji kilkudziesięciokrotnie przekraczałyby wartość świadczenia. Wyjątek ten winien być wykładany niezwykle restrykcyjnie i nie może stać się generalną regułą chroniącą dłużnika przed nawet znacznym wysiłkiem lub kosztami, które są konieczne do wykonania zobowiązania.

W dalszej kolejności PECL wyklucza roszczenie o wykonanie w przypadku świadczenia pracy lub innych zobowiązań osobistej natury. Ograniczenie to opiera się na trzech racjach. Po pierwsze, chodzi o zapewnienie wolności osobistej w zakresie stosunków cywilnoprawnych. Jedynie pieniężna sankcja odszkodowawcza takiej wolności nie narusza. Po drugie, świadczenie osobiste dokonywane pod przymusem może być w większości wypadków mało efektywne i przez to niesatysfakcjonujące wierzyciela. W końcu, w wielu przypadkach istniałoby znaczne procesowe trudności w ustaleniu i kontroli, czy następuje prawidłowe wykonanie orzeczenia sądu nakazującego dłużnikowi określone osobiste zachowanie³⁰⁰. Dochodzenie wykonania zobowiązań handlowych także może podpadać pod to ograniczenie, jeżeli miałyby ono skutkować, choćby pośrednio, dochodzeniem od dłużnika osobistego świadczenia usług³⁰¹.

Ostatni wyjątek od dopuszczalności dochodzenia wykonania zobowiązania niepieniężnego *in natura* stanowi wymóg dokonania przez wierzyciela transakcji zastępczej, w sytuacji gdy jej dokonania można rozsądnie (*reasonably*) wymagać. Takie rozwiązanie stawia wierzyciela przed ryzykiem dokonania niewłaściwej oceny co do istnienia w konkretnej sytuacji „rozsądnej” wymagalności takiej transakcji. W przepisie nie da się z góry wskazać i opisać wszystkich takich sytuacji, gdyż wiele zależy od okoliczności konkretnego przypadku. Twórcy uzasadnienia wskazują, iż sytuację wierzyciela polepsza przyjęcie domniemania tego, że wymaganie od niego transakcji zastępczej nie jest w danych okolicznościach rozsądne. To strona naruszająca zobowiązanie (dłużnik w zakresie zobowiązania niepieniężnego) musi wykazać, iż rozsądnie można było wymagać, by wierzyciel dokonał transakcji zastępczej, a więc – w tym przypadku – nabył taki sam przedmiot świadczenia z innego źródła.

²⁹⁹ Jakkolwiek o nadzwyczajnych okolicznościach przepis nie wspomina, wspomina się o nich w komentarzu do przepisu; zob. np. R. Zimmermann, *Remedies for Non-Performance: The Revised German Law of Obligations Viewed against the Background of the Principles of European Contract Law*, 6 (2002) Edinburgh LR, s. 281–283.

³⁰⁰ PECL, I, s. 397–398.

³⁰¹ *Ibidem*.

Artykuł 9:102 (3) PECL wprowadza czasowe ograniczenie dochodzenia roszczenia o świadczenie niepieniężne, o ile wedle poprzedzających ustępów przysługuje ono wierzycielowi. Mianowicie wygasa ono, gdy nie jest dochodzone w „rozsądnym” terminie po chwili, w której wierzyciel dowiedział się lub powinien (mógł) się dowiedzieć o niewykonaniu tego zobowiązania. Przewidziane przez PECL kategoryczne wyłączenie roszczeń o świadczenie o charakterze osobistym jest zbieżne z prawem angielskim. Jednak już w innych systemach *common law* wyłączenie to nie ma charakteru tak bezwzględniego i jest na ogólnych zasadach dopuszczalne, to jest o ile jego orzeczenie nie powodowałoby nadmiernej (nierozsądnej) uciążliwości dla dłużnika³⁰².

A.1.7. DCFR oraz ACQP

Rozwiązania ACQP w zakresie roszczenia o wykonanie zobowiązania są w swym zasadniczym kształcie przejęte z DCFR (jako *grey rule*). Z kolei DCFR prawie dosłownie powtórzył w tym zakresie propozycję PECL.

A.2. Uzasadnienie regulacji – rozwój instytucji

A.2.1.

Pomimo braku przepisu statuującego wprost taką zasadę (wskazuje się jednak – niesłusznie – jako podstawę dla takiej normy art. 354 k.c.), piśmiennictwo polskie stoi na praktycznie bezspornym stanowisku, iż w obowiązującym stanie prawnym roszczenie o wykonanie zobowiązania przysługuje wierzycielowi co do zasady bez ograniczeń³⁰³.

Na gruncie aktualnego stanu prawnego istnieje bardzo wąski zakres przypadków, w których roszczenie o wykonanie zobowiązania *in natura* zostaje wyłączone na korzyść roszczeń odszkodowawczych. Jest to przypadek następczej niemożliwości świadczenia spowodowanej okolicznościami, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi (art. 475 §1 k.c.). Pewnym ograniczeniem jest także instytucja *rebus six stantibus*, której zastosowanie może doprowadzić do rozwiązania umowy przez sąd (choć sąd może zastosować także inne środki), ale której zakres hipotezy jest bardzo wąski, albowiem ograniczony do powstania ekonomicznej nieopłacalności świadczenia wyłącznie na skutek działania siły wyższej. W dodatku rozwiązanie umowy prowadzi w tym ostatnim wypadku do wygaśnięcia jakichkolwiek roszczeń z zawiązanego stosunku, zaś projektowany przepis ma na celu wykluczenie jedynie roszczenia o realne wykonanie, nie zaś wszystkich innych uprawnień (z odszkodowaniem włącznie) powstających w przypadku naruszenia zobowiązania.

Spośród istniejących regulacji prawnych zakresowi zastosowania projektowanego przepisu odpowiada art. 45 §2 kodeksu pracy, którego hipoteza

---

³⁰² Zob. *National Union of Textile Workres vs. Stag Packings (Pty) Ltd.* 1982 (4) SA 151 T; *Santos Professional Football Club (Fly) SA vs. Igesund*, 2003 (5) SA 73 (C) – sprawy rozstrzygane przez sądy RPA – cyt. za: S. Eiselen, *Specific...*, s. 258–259, 269.

³⁰³ Przykładowo zob. W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2002, s. 57–59, 316.

obejmuje jednak jedynie roszczenie o wykonanie (przez pracodawcę) umowy o pracę. Zgodnie z nim sąd może nie uwzględnić żądania pracownika uznania wypowiedzenia za bezskuteczne lub przywrócenia do pracy, jeżeli ustali, że uwzględnienie takiego żądania jest niemożliwe lub niecelowe; w takim przypadku sąd pracy orzeka o odszkodowaniu. Podobnego zastrzeżenia nie zna kodeks cywilny, a zatem w podobnych stosunkach prawnych sąd musi nakazać realne wykonanie umowy, pomimo nieefektywności egzekucji tego typu obowiązków.

A.2.2.

Rozwiązania projektu nawiązują do prawie jednobrzmiących w odniesieniu do *specific performance* postanowień PECL, DCFR oraz ACQP. W tym zakresie wzorcem nie mogły być aktualnie obowiązujące systemy prawne, gdyż są one bądź co do istoty zbieżne z aktualnie obowiązującym stanem prawa polskiego albo co do zasady skrajnie przeciwstawne, jak system *common law*. Jednak biorąc pod uwagę fakt, iż w systemach prawnych zapewniających nieograniczoną dostępność *specific performance*, rozsądnie działający wierzyciele sami rezygnują z dochodzenia tego roszczenia (na rzecz roszczeń odszkodowawczych), gdy ocenią oni, że środki egzekucyjne nie wymuszają efektywnie na dłużniku należytego wykonania zobowiązania – praktyczne różnice w funkcjonowaniu tych dwóch systemów nie są tak ogromne, jak mogłyby się to wydawać po analizie treści samych rozwiązań prawnych³⁰⁴.

A.2.3.

Dotychczasowy stan prawny, na gruncie którego roszczenie o wykonanie uważało się na podstawie *opinio communis* za przysługujące wierzycielowi, nie powinien być utrzymany. W świetle różnorodnych rozwiązań przyjmowanych przez europejskie systemy prawne (oraz prace unifikacyjne) w zakresie roszczenia o wykonanie zobowiązania, jego istnienie na gruncie polskiego systemu prawnego mogłoby nie być w dalszym ciągu oczywiste. Jednak o ile samo jedynie wyraźne potwierdzenie w przepisach zasady, której obowiązywanie było dotychczas bezdyskusyjnie akceptowane, nie wydaje się mieć fundamentalnego znaczenia, to już wprowadzenie stosunkowo szerokich (w porównaniu z dotychczasowym stanem prawnym) wyjątków od niej jest propozycją istotnej zmiany stanu prawnego.

Pozostawienie zasady dopuszczalności roszczenia o realne wykonanie zobowiązania jest uzasadnione zarówno dotychczasową tradycją prawa polskiego, jak i jednocześnie podobnym ukształtowaniem tej kwestii w projektach unifikujących europejskie prawo umów.

Projekt wyklucza w tym zakresie ewentualne wątpliwości, wyraźnie statuując zasadę istnienia takiego roszczenia. Jednocześnie przepis ten określa – i ta jego funkcja jest donioślejsza – wyjątki od tej zasady. W części są one

³⁰⁴ Por. także H. Lando, C. Rose, *The Myth of Specific Performance in Civil Law Countries*, 2003, Lefic Working Paper Nr 2003–14; dostępny na stronie http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=462700

potwierdzeniem dotychczas przyjmowanych przez prawo polskie rozwiązań (np. niemożliwość świadczenia jako przyczyna wyłączenia roszczenia o wykonanie), a w części (art. II.4 § 3 lit. [b] i [c]) nawiązują one do zasad wypracowanych w trakcie prac unifikacyjnych.

A.2.4.

Dopuszczalność dochodzenia wykonania zobowiązania, w którym świadczenie miało charakter osobisty, powoduje na gruncie aktualnego systemu prawnego uruchomienie egzekucji świadczeń niezastępowalnych (art. 1050, 1051 k.p.c.). W rezultacie dłużnik, który zobowiązania nie chce wykonać, musi zapłacić grzywnę (nie wierzycielowi, lecz państwu), a w końcu teoretycznie może znaleźć się w areszcie (art. 1053–1057 k.p.c.), o ile wierzyciel zechce wyłożyć z góry zaliczkę na koszty osadzenia i wyżywienia dłużnika (art. 1056 § 2 zd. 2 k.p.c.). Zatem twierdzenie, że polski system prawny nie zna odpowiedzialności cywilnej samą osobą dłużnika (a jest to tylko odpowiedzialność majątkowa), jest na gruncie dotychczasowego stanu prawnego nie do końca nieprawdziwe. Jednak najistotniejsza w tym aspekcie jest nieefektywność środków przymusu, które mają skłaniać dłużnika do osobistego świadczenia.

Wskutek wprowadzenia projektowanej regulacji powinno dojść do skreślenia przepisów kodeksu postępowania cywilnego dotyczących tego sposobu egzekucji (zarówno co do grzywien, jak i aresztu). Oczywiście nie istnieje jakiś inny bardziej efektywny środek, który mógłby zmusić dłużnika do wykonania zobowiązania zgodnie z jego treścią, jeżeli ten z jakichkolwiek powodów nie chce go wykonać. Celem projektowanej regulacji jest zatem zupełne wykluczenie możliwości orzekania przez sąd o obowiązku wykonania takich zobowiązań zgodnie z ich treścią. W takich sytuacjach sankcją przysługującą wierzycielowi z powodu niewykonania zobowiązania powinno być jedynie roszczenie odszkodowawcze.

Kwestionowane przepisy kodeksu postępowania cywilnego mogłyby mieć znaczenie jedynie w tych sytuacjach, gdyby przyjęto, iż pewne szczególne interesy (np. szczególnej grupy pracowników wymienionej w art. 45 § 3 k.p., domagających się przywrócenia ich do pracy) wymagają silniejszej ochrony niż jedynie poprzez przyznanie odszkodowania, i nawet gdyby wymienione środki mogły się okazać nieskuteczne, to nie należy z góry rezygnować z ich stosowania. Ze względu na nieefektywność tego systemu jednak w miarę możliwości należałoby usunąć tego typu szczególne regulacje.

A.2.5.

Na gruncie aktualnego stanu prawnego, w przypadku czynności zastępowalnych do dokonania czynności na koszt dłużnika może upoważnić wierzyciela sąd albo w postępowaniu rozpoznawczym (art. 480 § 1 k.c.), albo w postępowaniu egzekucyjnym (art. 1049 § 1 k.p.c.).

Projekt przyjmuje, iż jeżeli wierzyciel jest w stanie uzyskać przedmiot świadczenia z innego źródła bez nadmiernych trudności (np. będzie tu chodzić także o podstawowe usługi, niezależne od specjalnych osobistych umie-

jętności wykonawcy) – nie może się on domagać świadczenia od dłużnika, lecz powinien dokonać transakcji zastępczej; w razie poniesienia jakichkolwiek szkód związanych z dokonaniem transakcji zastępczej (opóźnienie w uzyskaniu świadczenia, wyższa cena, którą musiał zapłacić itd.) – zachowuje roszczenie o odszkodowanie wobec dłużnika, o ile oczywiście brak świadczenia z jego strony nie był spowodowany okolicznościami nieznanymi się pod jego kontrolą.

Egzekucja tego typu świadczeń, w zakresie, w jakim nie będą mogły być zasądzone, powinna być również usunięta z kodeksu postępowania cywilnego. Ponieważ egzekucja i tak w istocie sprowadzała się do wykonania czynności zastępczej na koszt dłużnika, zatem w istocie aktualny stan prawny nie ulegnie w tym zakresie merytorycznej zmianie, lecz zostanie usunięta jedna zbędna procedura (mająca na celu uzyskanie upoważnienia do dokonania czynności na koszt dłużnika). W to miejsce powstaje roszczenie odszkodowawcze związane z transakcją zastępczą. Takie rozwiązanie obciąża wierzyciela koniecznością wyłożenia z góry większych kosztów transakcji zastępczej, których zwrotu będzie domagał się od dłużnika w drodze procesu odszkodowawczego.

A.2.6.

Także w przypadku, gdy treścią roszczenia jest przeniesienie rzeczy oznaczonych co do gatunku występujących powszechnie w obrocie (a więc gdy ich nabycie z innego źródła nie przedstawia dla wierzyciela znacznej trudności) – wierzyciel jest pozbawiony możliwości domagania się od dłużnika wykonania takiego świadczenia zgodnie z treścią zobowiązania; może się on domagać jedynie odszkodowania, gdyby dokonanie transakcji zastępczej taką szkodę spowodowało i gdy zostaną spełnione pozostałe przesłanki dla dopuszczalności żądania odszkodowania. Zatem art. 1040–1045 k.p.c. utrzymują swoje znaczenie, ale jedynie w odniesieniu do egzekucji rzeczy oznaczonych co do tożsamości.

A.2.7.

Roszczenie o wykonanie zobowiązań pieniężnych i niepieniężnych uregulowano w projekcie w odrębnych przepisach, jakkolwiek byłoby możliwe ich skonsolidowanie. Rozdzielenie to ma zapewnić większą jasność i przejrzystość regulacji. Podobne rozwiązanie zastosowano w PECL, DCFR, ACQP, choć wydaje się, iż takie ujęcie było tam przede wszystkim echem różnic w podejściu do *specific performance* w systemach *common law*. O ile treść art. 9:101 PECL (oraz odpowiadających mu regulacji *specific performance* w DCFR, ACQP) jest odbiciem wspólnego stanowiska systemów prawnych, to art. 9:102 PECL (oraz odpowiadające mu regulacje *specific performance* w DCFR, ACQP) dotyczący zobowiązań niepieniężnych, jest skutkiem kompromisu w kwestii natury roszczenia o wykonanie jako sankcji³⁰⁵. Punkt wyjścia (reguła) pochodzi z systemów *civil law*, natomiast wyjątki bliskie

³⁰⁵ PECL, I, s. 395.

są podejściu prawa angielskiego³⁰⁶. Największą różnicą jest nieuwzględnienie w projektowanych rozwiązaniach europejskich zasady – występującej w prawie angielskim – braku *specific performance* w każdej sytuacji, gdy odszkodowanie jest odpowiednim instrumentem do naprawienia interesu wierzyciela. Jednak ta zasada nie jest bezwzględnie uznawana na gruncie wszystkich systemów *common law*³⁰⁷.

A.3. Założenia politycznoprawne

A.3.1.

Ze względu na tradycję polskiego systemu w projekcie przyjęto jako zasadę dopuszczalność dochodzenia zobowiązań niepieniężnych, która jest konsekwencją przyjmowanej jako podstawowa zasady *pacta sunt servanda*.

A.3.2.

Najistotniejszą motywacją odjęcia roszczenia o wykonanie zgodnie z treścią zobowiązania umowy, w której świadczenie ma charakter osobisty, jest nieefektywność środków przymusu, skłaniających dłużnika do osobistego świadczenia: dłużnik bez względu na zastosowane środki faktycznie mógłby tego zobowiązania nie wykonać albo wykonać w sposób niestaranny, najbardziej uciążliwy dla wierzyciela (co może powodować kolejne spory). Ostatecznie więc nie gwarantuje ten środek uzyskania przez wierzyciela dochodzonego świadczenia zgodnie z treścią zobowiązania. Nie odejmując takiego roszczenia, prawo sprzyja utrzymaniu mocno konfliktogennych stosunków prawnych o charakterze trwałym, w których jedno ze świadczeń miałoby charakter osobisty, a jego dłużnik stale nienależycie wywiązuje się ze swojego zobowiązania.

A.3.3.

Wykluczenie roszczenia w przypadku niemożliwości świadczenia jest z politycznoprawnego punktu widzenia oczywiste – skoro nie ma możliwości jego dobrowolnego wykonania, nie ma także możliwości jego przymusowego wykonania. Roszczenie o wykonanie jest w tym przypadku powszechnie odejmowane, aczkolwiek pojawiają się w poszczególnych systemach różnice co do pojmowania „niemożliwości świadczenia”.

A.3.4.

Co do tzw. efektywnego niewykonania zobowiązania (*efficient breach of contract, effiziente Vertragsbruch*) – art. II.4 § 1 lit. (b) – zob. uwaga A.3.2 do art. II.4a.

---

³⁰⁶ PECL, I, s. 399–400.

³⁰⁷ Zob. np. *Farmers Co-Operative Society (Reg) v. Berry*, 1912 AD 343 at 351; *Haynes v. Kingwilliamstown Municipality*, 1951 (2) SA 371 (AD) at 378, które na gruncie prawa RPA odrzucają tę zasadę.

A.3.5.

Projektowany II.4. § 1 lit.(b) przepis wyklucza możliwość żądania spełnienia świadczenia zgodnego z treścią zobowiązania w sytuacji, gdy wierzyciel może nabyć bez nadmiernych trudności przedmiot świadczenia z innego źródła. Przedmiotem świadczenia są w rozumieniu projektowanego przepisu nie tylko rzeczy oznaczone co do gatunku, ale także określone zachowanie (czynienie). Przepis ten wprowadza zatem tzw. efektywne naruszenie zobowiązania (zob. uwaga A.3.2 do art. II.4a). Dłużnikowi może nie opłacać się wykonać świadczenia zgodnego z treścią zobowiązania (może być to skutkiem zmiany okoliczności, która spowodowała, że wykonanie z jego strony wymagałoby nadmiernych wydatków albo też uzyskałby on z innego źródła korzystniejsze wynagrodzenie za swoje świadczenie) i w przypadku, gdy wierzyciel może dokonać rozsądnej transakcji zastępczej (nabyć bez nadmiernych trudności świadczenie z innego źródła) – dłużnik nie powinien zostać zmuszony do wykonania czynności zgodnej z treścią zobowiązania, a jedynie powinien ponieść odpowiedzialność odszkodowawczą. W konkretnej sytuacji może być to wybór bardziej opłacalny dla dłużnika, a jednocześnie nienaruszający interesów wierzyciela (uprawnionego do świadczenia niepieniężnego).

Na gruncie aktualnego stanu prawnego jedynie w odniesieniu do zobowiązania polegającego na świadczeniu rzeczy oznaczonych co do gatunku istnieje zadowalający stan prawny. Jeżeli dłużnik z jakichkolwiek powodów nie świadczy, wierzyciel może skorzystać natychmiast z wykonania zastępczego (art. 479 k.c.). Natomiast w przypadku innej czynności zastępowalnej – z wyjątkiem czynności nagłych – wierzyciel musi uzyskiwać upoważnienie sądu do dokonania tej czynności na koszt dłużnika (art. 480) albo wystąpić o zasądzenie takiego świadczenia, a sąd na etapie egzekucji upoważni wierzyciela do dokonania czynności na koszt dłużnika (art. 1049 § 1 k.p.c.).

A.3.6.

Wyłączenie w pewnych przypadkach możliwości domagania się świadczenia zgodnego z treścią zobowiązania wymaga wykluczenia *restitutio naturalis* w zakresie roszczeń odszkodowawczych. W przeciwnym wypadku system będzie niespójny.

B. Komentarz

B.1. Cel i znaczenie regulacji

B.1.1.

Celem art. II.4 jest stworzenie podstawy do żądania wykonania zobowiązania niepieniężnego (spełnienia świadczenia zgodnie z treścią zobowiązania).

Przepis ten stwarza roszczenie nie tylko o spełnienie świadczenia, ale także o doprowadzenie przedmiotu świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem (w szczególności przez jego naprawę lub wymianę), podlegające tym samym ograniczeniom co roszczenie o spełnienie świadczenia. Pozwa-

łać to ma w praktyce na uniknięcie konieczności rozróżniania tych dwóch przypadków, co na gruncie dotychczasowego stanu prawnego stwarzało wiele kontrowersji w teorii i praktyce (rozróżnienie przypadku niewykonania zobowiązania od nienależytego wykonania zobowiązania).

B.1.2.

Skonstruowana norma pozwala wierzycielowi na dochodzenie od dłużnika wykonania zobowiązania *in natura* (ang. *specific performance*, niem. *Primaereanspruch*). Dotyczy on zarówno zobowiązania pieniężnego, jak i niepieniężnego.

B.1.3.

Należy odróżnić dochodzenie wykonania zobowiązania od roszczenia odszkodowawczego. Dla obu tych typów roszczeń mogą obowiązywać inne reguły ich dochodzenia, i to zarówno w zakresie prawa materialnego, jak i na płaszczyźnie procesowej (przykładowo: w zakresie terminów przedawnienia, ustalenia wysokości, możliwości modyfikacji wysokości itd.).

W trakcie prac projektowych rozważano wprowadzenie generalnie krótkich terminów wygaśnięcia roszczenia o wykonanie zobowiązania niepieniężnego, zaś pozostawienia długich (dłuższych) terminów przedawnienia dla roszczeń odszkodowawczych. Można bowiem generalnie wymagać, by dłużnik pozostawał w gotowości do świadczenia pieniężnego znacznie dłuższy czas niż w przypadku roszczeń o świadczenie niepieniężne – pozostawanie w gotowości do takiego świadczenia długi czas zwykle będzie związane z nadmiernymi niedogodnościami dla niego i korzystnie byłoby skłonić wierzyciela do stosunkowo szybkiej realizacji takich roszczeń.

B.1.4.

Roszczenie o wykonanie zobowiązania jest jedną z sankcji naruszenia zobowiązania, przysługującą wierzycielowi alternatywnie do innych środków przyznanych mu z tego powodu.

Jakkolwiek roszczenie o wykonanie stanowi sankcję na wypadek naruszenia zobowiązania (*remedy*), to jednak nie jest roszczeniem odszkodowawczym.

Wykluczenie roszczenia o wykonanie zobowiązania na podstawie okoliczności wskazanych w tym przepisie nie pozbawia możliwości sięgnięcia do innych środków przysługujących z powodu niewykonania zobowiązania, w szczególności do roszczenia odszkodowawczego.

B.1.5.

Projektowany przepis, stwarzając podstawę do dochodzenia wykonania zobowiązania, wprowadza zarazem dla tego roszczenia daleko idące ograniczenia (a w każdym razie idące znacznie dalej, niż było to na gruncie dotychczasowego stanu prawnego).

B.1.6.

Jeszcze innym problemem objętym regulacją art. II.4 jest sytuacja, gdy dłużnik w zakresie zobowiązania pieniężnego świadczył nienależycie. Powstaje z jednej strony pytanie, czy wierzyciel może się domagać od dłużnika doprowadzenia świadczenia do stanu zgodnego z treścią zobowiązania, czy też powinien to uczynić we własnym zakresie, domagając się od dłużnika jedynie odszkodowania. Z drugiej strony, czy dłużnik może wymagać, by wierzyciel nie korzystał w tym zakresie z pomocy osób trzecich (na jego koszt, zwracany w ramach odszkodowania), lecz by to wyłącznie dłużnik był uprawniony do tego typu działania. Ten pierwszy problem rozwiązuje art. II.4 §3, stanowiąc, iż co do zasady wierzyciel może domagać się od samego dłużnika doprowadzenia przedmiotu świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem, lecz wyjątkowo musi się ograniczyć jedynie do dokonania transakcji zastępczej. Chodzi tu o te same sytuacje, które także wykluczają roszczenie o wykonanie zgodne z treścią zobowiązania. Natomiast druga kwestia (czy wierzyciel nie może skorzystać z transakcji zastępczej i musi zdać się w tym zakresie na dłużnika) jest objęta zakresem regulacji art. II.10 (tzw. *right to cure*).

B.2. Kontekst regulacji – zakres zastosowania

B.2.1.

Zgodnie z art. 354 k.c., a także według art. I.1 „dłużnik ma wykonać zobowiązanie zgodnie z jego treścią”.

W trakcie obrad zgłoszono stanowisko, zgodnie z którym w powyżej wskazanej normie należy upatrywać źródła obowiązku świadczenia przez dłużnika na rzecz wierzyciela. Komisja odrzuciła jednak poprawność takiego ujęcia. Możliwość żądania świadczenia nie wywodzi się z norm stanowiących legalne wyznaczniki treści zobowiązania i mierniki staranności. Aktualny stan prawny, wywodzący roszczenie o wykonanie z przepisu określającego treść zobowiązania, nie jest poprawny.

B.2.2.

Ponadto rozważono propozycję, by nie regulować instytucji *specific performance* w dziale dotyczącym skutków naruszenia zobowiązań, bowiem w tym rozdziale należałoby umiejscowić jedynie sankcje za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania. Regulacja uprawnienia wierzyciela do żądania spełnienia świadczenia stwarza natomiast ograniczenie zasady, stanowiącej, iż dłużnik powinien wykonać zobowiązanie, i jako taka, powinna się znaleźć – o ile w ogóle – w rozdziale o wykonaniu zobowiązań. Komisja odrzuciła także to stanowisko. *Specific performance* należy do sankcji (*remedies*) naruszenia zobowiązania i pojawia się jako konsekwencja takiego naruszenia. Jak pokazują sprawdzające się w praktyce rozwiązania systemów anglosaskich, nie jest to konieczna sankcja niewykonania zobowiązania, a występować może jedynie w pewnych sytuacjach.

B.2.3.

Projekt nie zawiera przepisów określających przypadki dopuszczalności dokonania transakcji zastępczej (na gruncie kodeksu cywilnego określane jako „wykonanie zastępcze”), albowiem wychodzi z założenia, że taka transakcja jest co do zasady dopuszczalna i nie wymaga specjalnej podstawy. Jest to zatem przeciwny punkt wyjścia w stosunku do tego, który zajmuje kodeks cywilny, szczególnie regulując sytuacje, w których wykonanie zastępcze jest dopuszczalne. Dotyczy to zarówno transakcji zastępczej w stosunku do wykonania zobowiązania, jak i takiej transakcji w odniesieniu do doprowadzenia świadczonego już przedmiotu zobowiązania do stanu zgodnego z treścią zobowiązania (jeżeli świadczenie było nienależyte).

B.2.4.

Roszczenie o wykonanie zobowiązań pieniężnych i niepieniężnych uregulowano w odrębnych przepisach, jakkolwiek byłoby możliwe ich skonsolidowanie. Rozdzielenie to ma zapewnić większą jasność i przejrzystość regulacji. Podobne rozwiązanie zastosowano w PECL, DCFR, ACQP.

B.2.5.

Należy także zwrócić uwagę na wzajemny stosunek art. II.4 § 1 lit. (b) i I.4 § 1–§ 2 projektu. Ostatni wskazany przepis stwierdza, że „dłużnik powinien wykonać zobowiązanie, nawet jeżeli po powstaniu zobowiązania doszło do zmiany stosunków, powodującej, że wykonanie zobowiązania stało się utrudnione lub wymaga poniesienia dodatkowych kosztów”. Jednocześnie zaś art. § 1 lit. (b) wyłącza roszczenie o wykonanie, gdy spełnienie świadczenia jest nadmiernie utrudnione. Różnica pomiędzy hipotezami tych dwóch przepisów sprowadza się do tego, że art. II.4 § 1 znajdzie zastosowanie, gdy wierzyciel jest w stanie uzyskać przedmiot świadczenia z innego źródła bez nadmiernych trudności. W tym przypadku projekt wymaga więc od wierzyciela dokonania transakcji zastępczej.

B.3. Wykładnia

B.3.1.

W zakresie wyłączenia roszczenia o wykonanie zobowiązania w okolicznościach wskazanych w art. II.4 § 1 lit. (a) i (c) projektowany przepis ma charakter *ius cogens*. W tym przypadku bowiem wartością chronioną jest nie tylko interes samych stron, ale także brak możliwości efektywnego wykorzystania przymusu państwowego do egzekucji tych zobowiązań zgodnie z ich treścią.

Natomiast w przypadku określonym w art. II.4 § 1 lit. (b) przepis ten stanowi podstawę do skonstruowania normy o charakterze względnie obowiązującym. Strony mogą zatem skutecznie umówić się, że wierzyciel będzie mógł domagać się zapłaty za świadczenie niepieniężne, do którego jest

zobowiązany, mające postać przedmiotu znajdującego się w powszechnym obrocie, nawet jeżeli druga strona (uprawniona do otrzymania takiego świadczenia, a zobowiązana do zapłaty) oświadczy, że nie jest już zainteresowana w uzyskaniu świadczenia niepieniężnego. Podstawą do przyjęcia dyspozytywnego charakteru normy jest fakt, iż przepis ten ma na celu jedynie zwiększenie efektywności zobowiązań. Racją jego wprowadzenia nie jest ani niemożliwość egzekucji, ani brak jej efektywności, ani w końcu ochrona osób trzecich. Zatem jeżeli uprawniony do świadczenia niepieniężnego zgodzi się umownie na pozbawienie go uprawnienia wynikającego z art. II.4a, § 3 nie ma żadnych racji, by odmówić uznawania skuteczności takiej umowy.

B.3.2.

Artykuł II.4 § 1 lit. (c) nie dotyczy roszczenia o złożenie oświadczenia woli. Z mocy art. 64 KC (dokładniej: jego odpowiednika, jaki zapewne znajdzie się w projektowanej części ogólnej prawa cywilnego) świadczenie to nie ma charakteru osobistego (interes wierzyciela skutecznie może zaspokoić także orzeczenie sądu).

B.3.3.

Na gruncie nowego kodeksu wymagałaby jasnego rozstrzygnięcia – na wzór art. 64 k.c. – możliwość zastępowania oświadczenia o przeproszeniu osoby, której dobra osobiste zostały naruszone przez publikowanie oświadczenia o określonej treści na polecenie sądu. Jeżeli nawet taka regulacja nie znalazłaby się w nowym kodeksie cywilnym, wydaje się, że nakaz sądu dokonania odpowiedniej publikacji nie jest świadczeniem osobistym (komornik może zlecić taką publikację, a zaniechanie tej czynności przez naruszającego nie będzie miało wpływu na skuteczność usunięcia naruszenia dóbr osobistych).

B.3.4.

W trakcie obrad zwrócono uwagę na celowość przesądzenia kwestii, przez jaki okres wierzyciel może dochodzić spełnienia świadczenia od dłużnika. Chodziłoby w szczególności o skrócenie okresu dochodzenia roszczenia o wykonanie zobowiązania zgodnie z jego treścią w stosunku do okresu przedawnienia roszczenia odszkodowawczego z powodu naruszenia zobowiązania, które powinno pozostać dłuższe. W szczególności w przypadku roszczeń o świadczenia niepieniężne może nie być celowe zmuszanie dłużnika do pozostawania przez długi czas w niepewności co do obowiązku świadczenia; świadczenia odszkodowawcze mające postać pieniężną nie są z tego powodu nadmiernie uciążliwe. Jednak ostatecznie przyjęto, że dłużnik ma czas na wykluczenie trwającej po swojej stronie niepewności poprzez spełnienie świadczenia i nie jest zatem bezwzględnie konieczne przejmowanie w tym zakresie regulacji naśladującej projekt unifikacyjny.

B.3.5.

Ustalając, czy „wierzyciel jest w stanie uzyskać przedmiot świadczenia z innego źródła bez nadmiernych trudności” (art. II.4 § 1 lit. [b]), należy wziąć pod uwagę nie tylko konieczność podjęcia określonych czynności, ale także czas, w jakim te zabiegi mogłyby doprowadzić do uzyskania świadczenia. Nadmiernie utrudnione będzie uzyskanie świadczenia z innego źródła, gdy konieczny czas oczekiwania na uzyskanie tego świadczenia u osoby trzeciej będzie zdecydowanie dłuższy niż możliwość spełnienia świadczenia przez dłużnika.

B.3.6.

„Przedmiotem świadczenia” nie są tylko rzeczy, lecz także usługi.

B.3.7.

Projekt nie przesądza znaczenia pojęcia „niemożliwości” świadczenia. W tym zakresie miarodajny pozostawałby dotychczasowy dorobek doktryny i orzecznictwa.

B.3.8.

Projekt w ten sam sposób ogranicza dochodzenie roszczenia o wykonanie zgodnie z treścią zobowiązania, jak i dochodzenie roszczenia o doprowadzenie już świadczonego przedmiotu do stanu zgodnego z treścią zobowiązania. Odpowiednio stosowany art. II.4 § 1 lit. (b) oznacza, że dochodzenie tego roszczenia jest wyłączone na rzecz roszczeń odszkodowawczych w sytuacji, gdy doprowadzenie przedmiotu świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem jest nadmiernie utrudnione, a wierzyciel jest w stanie uzyskać takie świadczenie (polegające na doprowadzeniu przedmiotu świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem) z innego źródła bez nadmiernych trudności.

B.3.9.

PECL nie określa bezpośrednio wpływu upadłości na możliwość żądania wykonania zobowiązania niepieniężnego, jakkolwiek w niektórych systemach (np. w prawie RPA) prawo precedensowe uznaje tę okoliczność za wyłączenie tego roszczenia. Proponuje się, by upadłość dłużnika w zakresie zobowiązania niepieniężnego podciągnąć pod art. 9:102 (2a) PECL jako *unlawful*, jeżeli prawo znajdujące zastosowanie do upadłości przewiduje wyłączenie (albo ograniczenie) takiego roszczenia³⁰⁸. Jednak na gruncie prawa polskiego taka interpretacja i wyraźna regulacja tej kwestii w prawie zobowiązań są zbędne, bowiem przekształcenie roszczenia niepieniężnego w pieniężne przewidują określone normy prawa upadłościowego. W tym zakresie, w jakim wyjątkowo one takie roszczenie wyłączają, także przepisy prawa

---

³⁰⁸ S. Eiselen, *Specific...*, s. 269.

cywilnego nie powinny określać upadłości jako przyczyny przekształcenia, albowiem w tych sytuacjach istnieją szczególne względy, które wykluczają bądź ograniczają takie przekształcenia.

B.4. Przykład

1. X (kupujący) zawarł z Y umowę sprzedaży tysiąca laptopów, które miały być dostarczone i odebrane w magazynie Y za trzy tygodnie. Ponieważ w przedsiębiorstwie Y wybuchł strajk i w związku z tym musiały on zatrudnić do wykonania komputerów inne osoby, wykonanie tej transakcji przestało mu się opłacać. Odmawia on zatem spełnienia świadczenia na rzecz X. X tymczasem domaga się wydania laptopów.

[Ponieważ zwykle laptopy o zbliżonych parametrach i podobnej jakości można uzyskać z innego źródła bez nadmiernych trudności (art. II.4 § 1 lit. (b)), zatem X nie może domagać się od Y spełnienia świadczenia zgodnie z treścią zobowiązania (świadczenia laptopów), ale powinien dokonać transakcji zastępczej i dochodzić jedynie jednej z sankcji naruszenia zobowiązania, na przykład roszczenia odszkodowawczego w wysokości różnicy pomiędzy wyższą ceną transakcji zastępczej a ceną ustaloną w umowie oraz kosztów transakcji zastępczej].